

פתח דבר

רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למוז הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו. (ספרי פר' עקב)

ישמחו הלומדים ובעלי האגדה, בראותם יקר תפארת ה'עין יעקב' החדש והמפואר, שהננו שמחים להעלותו על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן.

המחבר, רבינו יעקב ב"ר שלמה בן חביב, נולד בעיר סמורה השוכנת במחוז קסטיליא שבספרד בסביבות שנת ה' אלפים ר"נ, עמד בראש ישיבה גדולה בעיר סלמנקה, ונחשב בין גדולי חכמי ספרד בדור שלפני הגירוש. לאחר הגירוש השתכן בשאלוניקי שביוון, שם תפס את מקומו בין גדולי העיר.

את חיבורו זה - לקט אגדות חז"ל אותו קיבץ ואסף מתלמוד בבלי וירושלמי, כהשלמה להלכות הרי"ף בו הובאו כל סוגיות הש"ס להלכה, וכמתכונתו הגה רבינו לעשות באגדות הש"ס. אמנם לא הספיק רבינו לחבר ולהדפיס רק על סדר זרעים ומועד, ובנו הרלב"ח בעל שו"ת מהרלב"ח השלים את החיבור על כל הש"ס. וכפי שכתב החיד"א ב'שם הגדולים', מכאן נובע ההבדל בצורת החיבור, בעוד שבסדר זרעים ומועד צירף להם רבנו המחבר את פירושו (פירוש הכותב) וכן ליקוטים רבים מרבתינו הראשונים הרשב"א, הריטב"א והר"ן בלשונם. לעומתו בנו שהשלים את הספר, לא היו לפניו פירושי אביו וכן הוסיף רק מעט ליקוטים מדברי רבותינו הראשונים, מאלו שהיו תחת ידו בשאלוניקי.

בנוסף, חיבר רבינו גם פירוש על הטור שלא נדפס. חיבור זה היה בחלקו בידי ה'בית יוסף', שציטט ממנו הרבה פעמים בחיבורו. וכן כתב תשובות רבות בהלכה, חלקן נדפסו בספרי גדולי דורו, שו"ת ר"א מזרחי, מהרשד"ם, הרד"ך, ושו"ת הרלב"ח. מכל חיבוריו, ספרנו זה הוא היחידי שעלה למכבש הדפוס, ואכן על שמו התפרסם.

ה'עין יעקב' נדפס לראשונה בשאלוניקי, בשנים רע"ו - רפ"ב. תיכף עם הופעתו בדפוס התקבל בהתלהבות ע"י הלומדים, וחלקם אף קבעו בו שיעורים קבועים. זכה רבינו ומלבד הענין שמצאו בספרו בעלי האגדה והדרוש, היה בו משום תועלת רבה לפשוטי העם, שסוגיות הש"ס הכבידו על הבנתם, ובאגדות הש"ס יכלו גם הם להבין ולהשכיל, ואף לקחת מוסר השכל וללמוד ארחות חיים. במרוצת הדורות נודעו בקהלות רבות חברות 'עין יעקב', שחוק לימודם היומי היה בספר זה. וגם בימינו עדיין לא נס ליחו של החיבור, ומלבד בעלי הדרוש, ישנם רבים וטובים שברצונם להבין את עומק דברי חכמים וחידותם שבאגדות הש"ס על בוריים, שמים ראשית עיונם בספרנו זה.

כבר כתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות, אודות אגדות חז"ל, וזה לשונו הזהב:

"הדרש הנמצא בתלמוד, אינו ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה, אבל יש בו תבונה גדולה, מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. כי הדרשות ההם, כשיסתכלו בהם הסתכלות שכלי, יובן בהם מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו, ויגלה מהם מן הענינים האלקיים ואמתות הדברים, מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו, וכל מה שכלו בו הפילוסופים דורותיהם. ואם תביט אותו על פשוטו, תראה בו ענינים רחוקים מן השכל, שאין למעלה מהם. ועשו דבר זה לענינים נפלאים, האחד מהם, ללשוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם. ועוד כדי לעזור עיני הכסילים, שלא יזהירו לבותם לעולם, ואילו היו מראים להם זוהר האמתות, יסבו פניהם מהם, כפי חסרון טבעיהם, שנאמר בהם ובדומיהם, אין מגלין להם את הסוד, מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים".

ואכן גדולי ישראל בכל הדורות, החל מגדולי הראשונים והמקובלים, ועד לגדולי וחכמי דורנו, התעמקו באגדות הש"ס, עשרות רבים מהם אף חיברו עליהם פירושים וספרים בכל חלקי הפרד"ס, דוגמת המהרש"א, רבי יאשיהו פינטו (הריא"ף), רבי שלמה אלגאזי, העיון יעקב, הרחיד"א, הבן איש חי ועוד רבים אחרים.

חשיבות מיוחדת נודעה לגירסאות המיוחדות של המחבר בגמרא, עד שלעיתים מופיעים בו מימרות שלימות החסרות בגירסתנו בש"ס. בעל מסורת הש"ס מציין מאות פעמים לגירסאות ה'עין יעקב', לעיתים בציון גרידא, ולפעמים

בציטוט מלא של הגירסא. גם ברבים מהגהותיו של הב"ח על האגדות, משתמע שמקורן בגירסת ה'עין יעקב' (ראה לדוגמא בברכות דף י ע"א, שהב"ח הוסיף שם קטע שלם לדברי הגמרא, ומקורו ב'עין יעקב').

מלבד זאת גם בפירוש רש"י שנדפס ב'עין יעקב', ישנם לעיתים גירסאות חשובות, המיישבות קושיות ודיוקים בדבריו, (ראה לדוגמא במהרש"ל סוכה דף נב ע"ב שכתב שהגירסה הנכונה ברש"י שם הינה כמובא ב'עין יעקב'). וכבר נודע בשערים, שבכמה מסכתות פירושו של רש"י שנדפס ב'עין יעקב', הוא ממהדורה אחרת מזו שנדפסה סביב הגמרא, וכמאחז"ל דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר. כמו כן מצינו אף קטעי תוספות שלא נדפסו בגמרא שלפנינו (ראה בשפת אמת מגילה דף י ע"ב, שמציין לדברי התוספות המובאים ב'עין יעקב' בבבא בתרא דף צט ע"א).

מטרת רבינו בחיבורו, לא היתה ללקט את כל אגדות הש"ס כולן, אלא את אלו הנוגעים ל"ב העמודים, אותם מונה בהקדמתו. אלא שמאז מהדורתו הראשונה, לבש הספר צורות רבות, עד שהפך למאסף לכל אגדות חז"ל שבשני התלמודים. כך הוסיף הגאון רבי יהודה אריה ממודינא ללקט בחיבורו 'בית יהודה', מאגדות חז"ל שהשמיטם רבינו, והדפיסם עם פירושי רש"י ותוספות וביאורו הוא בשם 'הבונה' בויניציאה בשנת שצ"ה. במהדורת אמשטרדם שנת תמ"ד, צירף הגאון רבי יצחק מאיר פרענקיל בנו של בעל ה'קקיון דיונה' את שני החיבורים והיו לאחדים בידו, כשבנוסף עיטרהו בחידושי המהרש"א, הריא"ף וחידושי אביו (שלעיתים לא מזכירו אלא בשם 'הגאון'). מאז חזר הספר ונדפס פעמים רבות, במהדורות שונות, ביאורים ופירושים שונים, והוספות רבות. המפורסמת ביניהם הינה ללא כל ספק, מהדורת ווילנא, שכדרכם הוסיפו ושכללו את מהדורתם בחיבורים וליקוטים. ואכן זכתה מהדורה זו להתקבל, וכיום נפוצה בעיקר צילומי מהדורה זו.

מכון "מסורת הש"ס", שכבר התמחה בהוצאת ספרי יסוד מהודרים, ובזמן המועט שחלף מאז הופעת הש"ס, כבר כבש את מקומו הנכבד בין הלומדים, במגוון מהדורותיו. המשיך בדרכו דרך הקודש, והשקיע מאמצים מרובים כדי להחדיר מחדש את אגדות הש"ס - ספר 'עין יעקב' - מהדורת ווילנא, במהדורה משוכללת ומפוארת שלפנינו.

כמה מעלות טובות שבמהדורתנו:

- ✽ פנים הספר מנוקד ומפוסק כולו.
- ✽ הספר הוגה היטב מטעויות שדבקו בו במשך השנים.
- ✽ נפתחו כל ראשי התבות המופיעים בגוף הספר.
- ✽ איחדנו את הליקוטים שהופיעו במהדורת וילנא בשולי הדף (בשמות 'חידושי גאונים', 'גאון יעקב', 'אהבת איתן', 'חידושים' וכו'), ועליהם הוספנו ליקוטים רבים מספרים שונים, ביניהם כאלה שטרם נדפסו בזמן הדפסת מהדורת וילנא.
- ✽ הוספנו ציונים לספרי מחשבה ומוסר המרחיבים בנושא האגדתא המדוברת.
- ✽ במפרשים נוספו אלפי מראי מקומות, ונפתחו ראשי תבות רבים.
- ✽ ביד יוסף נבדקו ותוקנו כל המראי מקומות בתלמודים ובמדרשים שציין אליהם המחבר.

כאן המקום להודות לעורכים החשובים, הרב יהודה גנוט שליט"א והרב בארי מנור שליט"א שהשקיעו יגיעה מרובה למען הוציא דבר שלם ומתוקן מתחת ידיהם, החל מעבודת הליקוט הנפלאה מספרים רבים וחשובים, עד לניקוד, העריכה והעימוד מאיר העיניים. וכן תודתנו לצוות המגיהים בראשות הרב דוד בריקמן והרב אהרן גנוט על עבודת ההגהה המדוקדקת. ישלם ה' פעלם, ותהי משכורתם שלימה מן השמים.

תקותנו ותפלתנו שמהדורה זו תרבה ותוסיף חילים לתורה ולתעודה, ותאיר את עיני הלומדים והמעיינים, ישוטטו רבים ותרבה הדעת עדי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.